

بازکاوی انتقادی مطالعات ایرانی در قلمرو آموزش عالی پایدار

حمید جاودانی^۱، احمد کیخا^۲

تاریخ دریافت: 1399/03/12

تاریخ پذیرش: 1399/11/04

چکیده

هدف از این جستار، بازکاوی انتقادی مطالعات ایرانی در قلمرو آموزش عالی پایدار بر پایه دو سپهر اندیشه ورزی ناسازوار توسعه پایدار و پایداری است. این جستارگشایی با بهره گیری از روش کیفی در دو گام انجام شده است. در گام نخست، پس از جستجو در منابع و پایگاه های علمی، از میان مقاله ها، 30 مقاله که دربرگیرنده مفاهیم پایداری، توسعه پایدار و آموزش عالی پایدار بود، برگزیده شد. در گام دوم، افزون بر دسته بندی مفهومی، مفاهیم بازکاوی کمی نیز شدند. برآیند این کندوکاو نظری و زمینه ای، بازشناسی ناسازواری میان دو رویکرد توسعه پایدار و پایداری است که می تواند دو مسیر ناهمگرا فراروی آن چه آموزش عالی پایدار نامیده می شود، بگستراند. نکته سزاوار درنگ این که، به نظر می رسد بیشتر مطالعات ایرانی از بازشناسی این ناسازواری مفهومی بازمانده اند. چنین کاستی هایی می تواند از جمله به سردرگمی در مفهوم سازی از آموزش عالی پایدار برپایه مفاهیم نظری استوار بینجامد که به نظر می رسد سرانجام نافرجامی برای نسل های آینده خواهد داشت.

واژه های کلیدی: شهرگری، پیشرفت، توسعه، توسعه پایدار، پایداری، آموزش عالی پایدار

¹ دانشیار گروه مطالعات مدیریت آموزش عالی، موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی. پست

الکترونیکی: javdani99@gmail.com

² دانشجوی دکتری اقتصاد و مدیریت مالی آموزش عالی، دانشگاه تهران، (نویسنده مسئول)، پست

الکترونیکی: ahmadkeykha@ut.ac.ir

مقدمه

اثر گذاری نهادهای آموزش عالی در انتقال پایداری به جوامع چشم ناپوشیدنی است (دلوها^۱ و همکاران، 2018: 4263). دانشگاه بسان خرد ناپیوسته، اما ناگسسته از جامعه، هدفی فراتر از مهارت آموزی^۲ و تربیت نیروی کار دارد. هدف بنیادین این نهاد اجتماعی، چه از دیدگاه دیرینه شناختی^۳ و چه از دیدگاه شناخت شناختی^۴ وهستار شناختی^۵، کندوکاو و جستجوی حقیقت است که دیرینه ای به ژرفای شناخت بشریت و به بلندای دیرینه و پیدایش این نهاد دارد (جاودانی، 1398؛ رنوء^۶، 2002). از این رو، نیاز است که در جهان امروز دانشگاهیان در فرایند دانش آفرینی های خود، از رهگذر یادگیری، بر تواناسازی شناختی^۷ و رفتاری- اجتماعی^۸ نقش آفرینان خود کوشا باشند(جاودانی، 1398؛ یونسکو^۹، 2015؛ بانک جهانی^{۱۰}، 2019؛ برنامه پیشرفت و توسعه ملل متحد^{۱۱}، 2014). هرچند کوتاه اندیشانی که در دهه های پیشین، همسو با جریان حاکم^{۱۲} نولیبرال، و در چارچوب فروکاستن زندگی به سود و مال اندوزی، کوشیدند با در انداختن مفاهیمی مانند « سرمایه داری دانشگاهی^{۱۳}» و در پی آن با فروکاستن دانشگاه به بنگاه^{۱۴} و برجسته ساختن "دانشگاه بنگاهی^{۱۵}" بسان نسل نوین آن، دانشگاه و دانشگاهیان را نیز مانند دیگران به کنش گران سوداگران مالی^{۱۶} بازار سرمایه داری بدل کنند. کسانی که شومپیتر^{۱۷} سرانجام آن ها را دلالی^{۱۸} بیش نمی پندارد (شومپیتر و همکاران، 2003: 265). اما با شرایط ناگوار اجتماعی و زیست بومی پیش آمده، سرانجام و شاید به ناگزیر، ونه تنها در قلمرو نظر که درکنش، دریافته شده است که ادامه راه برپایه سپهر اندیشه ورزی حاکم ناممکن است و گریزی جز بازنگری در مفهوم دانش و دانشگاه و کوشش برای تغییر در کار ویژه های آن به نظر نمی رسد (جاودانی، 1398؛ بانک جهانی، 2019؛ یونسکو، 2015؛ برنامه پیشرفت و توسعه ملل متحد، 2014). دگرگونی در آموزش عالی به سوی پایداری نیازمند بکار بستن رویکرد میان رشته ای و فرارشته است (لیافیهو و همکاران^{۱۹}، 2018: 287). به پنداشت استرلینگ آموزش آینده نیازمند آموزش [یادگیری] درباره آینده ای است که دیگر وجود ندارد (استرلینگ^{۲۰}، 2013: 34). مطالعات [ژرف] و گسترده ای درباره خیز برداشتن به سوی آموزش پایدار پدید آمده است مور^{۲۱}، 2005: 327). چراکه دانشگاه با برخورداری از فرهنگ های

1 Dlouha

2 . Traning

3 . Archeologic

4 . Episthemologic

5 . Ontologic

6 Renaut

7 Cognitive Competancy

8. Social- Behaviral Competancy

9 Unesco

10 World Bank

11 UNDP

12. Main stream

13 . Academic Capitlism

14. Entreprise

15. Entrepreneur University (که به ناروا در فارسی به "دانشگاه کارآفرین" برگردانده شده است)

16. Entrepreneur

17. Schumpeter

18. Midell man

19 Leal Filho

20 Sterling

21 Moore

سازمانی و ارزش‌های جداگانه به یادگیری برتری می‌انجامد که می‌تواند نقش بسزایی در فرایند دگرگونی‌های اجتماعی^۱ بازی کند که با پرورش شهروندان و رهبران آینده پیوند دارد (استفین و گراهام^۲، 2010: 612). بنابراین، دو رهیافت برای نهادهای دانشگاهی برای گذار به سوی جامعه پایدار را می‌توان چنین برشمرد: 1) آفرینش و انتقال دانش [نوبین] به جامعه و 2) پرورش دانش‌آموختگانی برای نقش آفرینی در آینده (استوی^۳ و همکاران، 2018: 2؛ دی لانگ^۴، 2013). از این رو برای اینکه دانشگاه بتواند به خوبی نقش رهبری را در ایجاد زیست‌جهانی پایدار ایفا کند نیازمند نقد مفهوم حاکم که ناپیداست چه چیزی نیاز به پایداری دارد است (والز و جاکلینگ^۵، 2002: 223). با این حال، خوانش‌ها و برداشت‌های گوناگونی از «توسعه پایدار» و «پایداری» میان به چشم می‌خورد و کمتر به ناسازواری مفهوم «توسعه پایدار» پرداخته می‌شود (فیشچر^۶ و همکاران، 2017: 2). افزون بر این برداشت‌های ناروا، بسیاری از نقش آفرینان دانشگاهی از مفهوم پایداری چندان آگاه به نظر نمی‌رسند یا اینکه آن را با مفهوم پایداری محیط زیست اشتباه می‌گیرند (لوزانو، 2006؛ به نقل از رایب و ویلتون^۷، 2012: 118).

با نگاهی به مطالعات ایرانی در قلمرو آموزش عالی پایدار، به ویژه در مقایسه با ادبیات دانشگاهی و حتی برون دانشگاهی رو به توسعه آن در قلمرو جهانی، آن چه نیاز به چنین جستارگشایی‌هایی را در ایران برمی‌انگیزاند، دیرکرد در فهم روز آمد از چنین مفاهیمی است که به نظر می‌رسد بازتاب روشنی در مطالعات ایرانی نیافته است. چنین دیرکرد و کژفهمی‌هایی پیامد‌های ناگواری می‌تواند به همراه داشته باشد. برخی از این پیامد‌های ناگوار را می‌توان در بازتاب این کژفهمی‌ها در برنامه‌های آموزشی و درسی از پیش دبستانی تا بالاترین دوره‌های آموزشی دید. به نظر می‌رسد اسناد و برنامه‌های ملی نیز از این آسیب در امان نمانده‌اند. اسنادی که بسیاری از آن‌ها، می‌تواند دستاورد برخی از چنین مطالعاتی باشد. از این رو، این جستار در نظر دارد، با رویکردی نقادانه و روشمند، به بازکاوی مطالعات ایرانی در قلمرو آموزش عالی پایدار بر پایه دو سپهر اندیشه‌ورزی ناسازوار بپردازد. پرسش‌های این جستار به دو بخش پرسش‌های نظری و پرسش‌های زمینه‌ای تقسیم می‌شوند:

پرسش‌های نظری

- مفهوم پیشرفت، توسعه، توسعه پایداری و پایداری چه دگرگشت‌های را پشت سر گذاشته‌اند؟
- چگونه می‌توان مفهوم پایداری و آموزش عالی پایدار را از توسعه پایدار و مهارت‌آموزی حرفه‌ای بازشناخت؟

پرسش‌های زمینه‌ای

- مطالعات ایرانی چه پنداشتی از مفاهیم توسعه، توسعه پایدار، پایداری و آموزش پایدار دارند؟
- آیا مطالعات ایرانی در بازشناسی مفاهیم یاد شده کامیاب به نظر می‌رسند؟

کندوکاوی نظری

¹ societal transformation

² Stephens and Graham

³ Stough

⁴ de Lange

⁵ Wals and Jickling

⁶ Fischer

⁷ Wright and Wilton

مهمترین مسئله که نوع بشر همانکون با آن رو بروست، پیامدهای رشد اقتصادی بر نظام های زیست محیطی است که یکی از بزرگترین ناسازواری های بشر است (نیومل و دالی^۱، 2008: 262). چراکه از یک سو، به انباشت ثروت در دست شماری اندک می انجامد^۲، از دیگر سو، ویرانی و نابودی محیط زیست و پایان پذیری منابع طبیعی را به همراه دارد (آرمال^۳ و همکاران، 2015: 1). با وجود این، هنوز مفهوم پایداری^۴ و توسعه پایدار^۵ جایجا استفاده می شوند حال آنکه این دو مفهوم از بنیاد ناسازوار به نظر می رسند (نورتن^۶، 2005 به نقل از اوامی و چن^۷، 2018: 232). دگرگشت^۸ مفاهیمی چون «پیشرفت^۹»، «شهرگری (تمدن)^{۱۰}»، «توسعه^{۱۱}»، «توسعه پایدار^{۱۲}» و سرانجام «پایداری^{۱۳}» می تواند در درک بهینه این مفاهیم و برخی کژفهمی از آن ها یاری رسان باشد.

گذری بر دگرگشت های مفهومی

موج نخست، مفهوم سازی پیشرفت و شهرگری (تمدن)

در برخی ادبیات، «پیشرفت» به «تغییر پذیری شهرگری و حرکت آن بسوی دلخواه^{۱۴} مفهوم سازی شده است (باری^{۱۵}، 1923: 2). از این رو، در دوران پیشا نوسازی، اندیشه درباره پیشرفت با گذر زمان پدیدار شد. در طول دوره باستانی یونان و روم^{۱۶}، بود که اندیشه هایی در باره پیشرفت پا گرفت (باکرت^{۱۷}، 1997: 34؛ دایسیانی، 2006: 84). برای نمونه افلاطون و ارسطو دیدگاه چرخه ای به امور انسانی دارند. آن ها می پندارند که توسعه به خودی خود رخ می دهد و همهنگام با دشواری هایی نیز همراه است که نیاز به کاستن از آن ها است. در کتاب «قوانین» افلاطون چنین آمده است که جامعه انسانی از خانواده آغاز می گردد و سرانجام به دولت شهر پایان می پذیرد. ارسطو نیز در «سیاست» زمان پیشرفت را مورد کاوش قرار می دهد و بر این باور پای می فشارد که اگرچه برتری انسان در دولت شهر با قانون اساسی خوب دسترس پذیر است، اما متأسفانه هیچگاه برای پی نهادن چنین دولت شهری و حفظ چنین قانون اساسی تلاش نشده است (میک لند^{۱۸}، 2011: 2) در خداشناسی^{۱۹} یهودی و مسیحی مفهوم خطی زمان را به عنوان سلسله هدایت کننده ای از رخدادها می پنداشتند که راه تاریخ و پیشرفت را تغییر می داد (وان رایت، 1997: 2). در واقع، رویکرد خداشناسی مسیحی برپایه ایده پیشرفت مفهومی تدریجی بود که بازتاب دهنده مسیری است که از ابتدای تاریخ بشری آغاز و مفهوم کمال معنوی بشر در جهان پسین را پی جویی می کند، استوار است (نیسبت^{۲۰}، 1980: 47). پس از افلاطون و ارسطو، فیلسوفان دیگری از جمله سنت آگوستین در «شهر خدا» خوانش

¹ Newman and Dale

² اکسفام، گروه غیردولتی مبارزه با فقر، نابرابری و گرسنگی با انتشار گزارشی در حاشیه اجلاس داووس اعلام کرد که ۸۲ درصد ثروت جهان در اختیار تنها یک درصد از جمعیت کره زمین است.

³ Amaral

⁴ Sustainability

⁵ Sustainable development

⁶ Norton

⁷ Olawumi, T. O., & Chan

⁸ Evolution

⁹ Progrss

¹⁰ Civilization

¹¹ Development

¹² Sustainable Development

¹³ Sustainability

¹⁴ یاد آوری می شود که این رویکرد بر اروپا محوری (eurocentrism) استوار است

¹⁵ Bury

¹⁶ Greco-Roman

¹⁷ Burkert

¹⁸ Meek Lange

¹⁹ Theology

²⁰ Nisbet

مسیحی نوینی از تاریخ بشر را پیشنهاد می‌کند. او می‌پنداشت که برخی از انسان‌ها برگزیدگان خدا برای رفتن به بهشت و دیگران نفرین‌شدگان هستند. بنابراین، کسانی که نجات یافته‌اند متعلق به شهر خدا و نفرین‌شدگان متعلق به شهر انسان هستند. از این رو آگوستین خوانش چرخه‌ای را برمی‌گزیند. افزون بر این، وی نگران رد نظریه بازگشت جاودانه است و بیان می‌دارد که رخدادهای یکسان در تمامی جهات به طور مکرر تکرار می‌شوند ضمن اینکه وی پیدایش، مرگ و رستاخیز را بسان رخدادهایی بی‌مانند می‌پندارد (میک‌لند، 2011: 3). در سده میانی، مفهوم سازی مسیحی از پیشرفت در برگزیده آماده سازی برای زیستن در جهان دیگر بود. در سده شانزدهم، دو پایه از مفهوم اروپایی پیشرفت انسانی به وجود آمده است: یکی آگاهی از پیشرفت فرهنگ و دیگری باور به دوران طلایی اخلاقی بر روی زمین بود (نیسبت، 1980: 77). که برابرنهاد نو سازی غرب، در باور به پیشرفت است. در دوران نوزایی¹، به رغم گشایش اندیشه ورزشی، همچنان بر پیشرفت خطی بشریت پای می‌ورزیدند (نیسبت، 1980: 103). در سال 1683 فوتلی² اندیشه نوینی از پیشرفت را به میان کشید. پیشرفت بدین معنا که «بشریت با علم نوین و فناوری پیشرفته می‌تواند در راه پیشرفت‌های بایسته و بی‌کران گام بردارد» (وان‌رایت، 1997: 3). دانسته است که درون مایه قانون پیشرفت از یک هدف بنیادی سخن به میان می‌آورد. از این رو، بسیاری از اندیشمندان از جمله؛ هگل³، اوگوست کنت⁴، توسعه اندیشه را در طول زمان بسان تغییر اساسی که به بهبودی میانجامد، می‌انگاشتند. در برابر، گروهی دیگر از اندیشمندان مانند، مارکس⁵، رشد و ابزارهای تولید را بسان پیشران‌های پیشرفت می‌انگاشتند. اما اندیشمندان همچون کانت تنش در طبیعت وجودی انسان را سرچشمه تغییر می‌پنداشتند (میک‌لند، 2011: 2). . وستر⁶ (1993: 178) صنعتی سازی را «بزرگترین انقلاب در چشم اندازی که تا کنون رخ داده است» می‌انگاشت و می‌پنداشت که انسان‌ها حق دارند برای تسلط بر نظم طبیعی⁷ از «زیست طبیعت» برای تولید کالاهای مصرفی سودجویند و در جستجوی بیشینه سازی تولید اقتصادی باشند. در این سپهر اندیشه ورزشی تنها چیزهایی که از صنعت ساخته شده و در بازار برای فروش عرضه شوند ارزشمند انگاشته می‌شوند (برتری ارزش پول نسبت به زیستن). به این ترتیب، «قانون پیشرفت» و مزایای نهفته آن، در سده نوزدهم در نوشته‌های اوگوست کنت برپایه اثبات‌گرایی پا گرفت (کنت⁸، 1893). کنت، هگل، مارکس، اسپنسر و دیگران، مراحل ناپایدار و بازگشت ناپذیر را در گام به گام پیمودن پیشرفت بازنایستادنی انسان برای رسیدن به دوران طلایی زمین با این پیش‌انگاشت و خوش بینی که پیشرفت علمی و فناوری می‌تواند به کمال اخلاقی بشر بینجامد، تشریح کردند (دایسبانی، 2006: 84). امانوئل کانت نیز که به پیشرفت از رهگذر افزایش روشنگری باور داشت می‌پنداشت که هدف اصلی پیشرفت بشری، دستیابی به شرایط دلخواه‌تر برای «رهایی» و «آزادی فردی» است (نیسبت، 1980: 10). بنابراین، ایده پیشرفت در خداشناسی مسیحی در گذر زمان به اندیشه فرادینی دگرگون گشت. پیشرفت از مفهومی آسمانی و برای خواست الهی به مفهومی زمینی بدل شد که بر زندگی بهتر بر روی زمین با توسعه علمی و فناوری استوار بود (کرومبی⁹، 1997: 61-62). از این رو، باور به پیشرفت بشریت در دوره‌هایی از سده هجدهم تا اواسط سده بیستم تقریباً به باوری جهانی و همگیر برای بیشتر جهان غرب بدل گشت. همانگونه که اسپنسر، پیشرفت را نه بسان تصادف، بلکه ضرورت مفهوم سازی کرد (نیسبت، 1980: 178).

موج دوم، مفهوم توسعه ونوسازی¹⁰

¹ Renaissance

² Fontenelle

³ Hegel

⁴ Auguste Comte

⁵ Marx

⁶ Worster

⁷ dominate the natural order

⁸ Comte

⁹ Crombie

¹⁰ Modernization

به دنبال موج پیشین از دهه 1950، نظریه های نوسازی¹ و وابستگی²، که از رهگذر انگاشته های نظری دگر اندیشانه بسان راه حل های گوناگون برای چیره شدن بر مشکلات کشور های در حال توسعه، بسان نظریه های چیره توسعه، پدیدار شدند (دا پیسانی، 2006: 88). نظریه نوسازی، بر پایه ارزشهای (نو) لیبرال، استدلال می کند که کشورهای در حال توسعه باید مدل مدرن توسعه را با به روز رسانی جوامع خود برای به دست آوردن ویژگی های کشورهای پیشرفته اقتصادی دنبال کنند. در نظریه نوسازی به پنداشت پیت³ (1999: 85-86-90) توسعه به مفهوم مدل های ذهنی غربی (خردورزی ابزاری) پیش انگاشته شده، نهادهای غرب (بازار)، اهداف غرب (مصرف انبوه و فزاینده بالا) و فرهنگ غرب (پرستش کالا⁴) است. نظریه وابستگی، نیز بر اساس تحلیل مارکسیستی رویکردی مخالف دارد. چراکه در آن ارتباط بین جهان توسعه یافته و در حال توسعه به عنوان «اعمال مجموعه ای از روابط خارجی برای بهره وری، وابستگی اقتصادی است که ناسازگار با توسعه است» پردازش می شود (سوش، 1990: 262). از این رو، توسعه را برابر با رشد تولید ناخالص ملی می پندارند. در این رویکرد توسعه با داده های اقتصادی اندازه گیری می شود و دستاوردهای کشورهای گوناگون باید بتواند در داده های تولید ناخالص داخلی بازتاب یابد. گروهی دیگر توسعه را دربرگیرنده شمار زیادی پدیده اجتماعی دلخواه مفهوم سازی می کنند. نکته درخور درنگ این است که توسعه فرایند تغییری هدایت شده است. بنابراین گزاره های ارائه شده از توسعه در برگیرنده: 1) اهداف این فرایند و 2) وسایل دستیابی به این اهداف است (لی، 1991: 609). در واقع، مفهوم توسعه، مفهومی قدیمی مربوط به امپریالیسم است. در دوره ای که، توسعه فراهم کننده زیرساخت ها، قدرت سیاسی و سیاست اقتصادی بود و به امپریالیست ها بسان ابزاری کارآمد برای به حاشیه راندن و کاهش قدرت برخی کشورها کمک می کرد (تانگی، 2005 به نقل از تومیسلاو، 2018: 68).

موج سوم، مفهوم سازی توسعه پایدار

مفهوم توسعه پایدار در دوران کنونی به شعاری پر طرفدار تبدیل شده است و بیشتر بدون فهم معنای واقعی آن مورد استفاده قرار می گیرد بنابراین بازنگری دیرینه شناختی آن رویکرد بلندمدتی را دنبال می کند (برای نمونه نک: گودسبلوم⁵ و همکاران، 1996: 3-13) چراکه گسترش بی رویه صنعت و فناوری [با رویکرد حاکم] نابرابری، آسیب های اجتماعی، روانشناختی و ویرانی های زیست بومی فراوانی را پدید آورده است در طول دوره بی سابقه صنعتی و تجاری پس از جنگ جهانی دوم، مردم از تهدیدهایی مانند: رشد شتابان جمعیت، آلودگی و کاهش منابع طبیعی آگاه شدند. از این رو، از دهه 1960 یافته های علمی در مورد آسیب های برآمده از رشد اقتصادی به جامعه بشری و زیست بوم پا گرفت. در نگاشته هایی مانند «بهار خاموش»⁶ راشل کارسون⁷ (1962)، «بمب جمعیت»⁸ پائول اهرلیچ⁹ (1968)، «طرحی برای

1. Modernization Theory

2. Interdependency Theory

3 Peet

4 worship of the commodity

5 So

6 Lélé

7 Tangi

8 Tomislav

9 Goudsblom

10 The silent spring

11 Rachel Carson's

12 The population bomb

13 Paul Ehrlich's

برزیستی^۱ «ادوارد گلسمیت^۲ (و همکاران، 1972) و کوچک زیباست^۳» فریتز شوماخر^۴ «(1973) این فاجعه‌های اجتماعی و زیست محیطی برشمرده شده است. افزون بر آن رسانه‌های زیادی از جمله فیلم‌ها، برنامه‌های تلویزیونی و موسیقی، به بازتاب این بحران‌ها در قلمرو عمومی پرداختند. در این دوران اقدامات دیگری مانند روز زمین برای نخستین بار در سال 1970 جشن گرفته شد. جنبش سبز شروع به کار کرد، نخستین سازمان‌های غیردولتی مانند صلح سبز^۵ دوستان زمین^۶ پاگرفتند (گاتیوی^۷، 1999 به نقل از داپسیانی، 2006: 89). نگرانی زیست محیطی به دلیل ترس از این که رشد اقتصادی می‌تواند برزیستی پسر و سیاره را به خطر بیندازد، به موضوعی موشکافانه و بنیادی بدل شده است. از این رو بسیاری را به این باور رساند که اگر به شیوه‌های کنونی زیستی خود ادامه دهند، شرایط زیستی آن‌ها ناگوارتر تر می‌شود (ناتان گلیک دبوس^۸ و همکاران، 1970 به نقل از داپسیانی، 2006: 89) خطر واقعی این است که انسان می‌تواند توانایی زمین را برای پشتیبانی از زندگی از بین ببرد (لامونت^۹ و همکاران، 1970: به نقل از داپسیانی، 2006: 89). این حالت هشدار دهنده، که فاجعه زیست بومی نزدیکی را پیش بینی می‌کرد، اندیشه‌های نوینی را درباره توسعه بر انگیخت و راه را برای توسعه پایدار بسان جایگزین رشد بیکران اقتصادی هموار ساخت (داپسیانی، 2006: 89). میدوس^{۱۰} (1972: 23) می‌پنداشت که اگر روند رو به رشد آلودگی، صنعتی‌سازی، تولید غذا و پایان‌پذیری منابع، صنعتی شده کرانه‌های رشد در این سیاره در یک سده به پایان خواهد رسید و بیشتر کاهش کنترل ناشدنی جمعیت و ظرفیت صنعتی خواهد بود. بنابراین، در دهه‌های 1970، مفاهیم کنونی «پیشرفت»، «رشد» و «توسعه» به چالش کشیده شدند (داپسیانی، 2006: 91). از این رو، مفهوم توسعه پایدار در اواخر دهه 1970 پدیدار شد و به دلیل همین ناسازواری‌ها، از آن زمان تا کنون بیش از 70 تعریف از آن ارائه شده است. گزاره‌های بیان شده این نکته را در ذهن برمی‌انگیزاند که به رغم گذشت زمان هنوز مفهوم همگرایی از توسعه پایدار به دلیل انتزاعی بودن مفهوم در دست نیست (پرتی^{۱۱}، 2005: به نقل از آرمان و همکاران، 2015: 2).

یکی از پر استنادترین مفهوم‌سازی‌ها از توسعه پایدار، «توانایی لازم برای برآوردن نیازهای کنونی بدون به خطر افتادن منافع نسل‌های آینده است» (WCED^{۱۲}، 1987 به نقل از میراتا^{۱۳}، 1998: 501). در این گزاره «نیازها» با «خواسته‌ها» برابر یکدیگر در نظر گرفته شده‌اند و رشد اقتصادی به مفهوم توسعه انگاشته می‌شود. از این رو، در نظر داشتن دو نکته دارای اهمیت است. 1) این گزاره فقط به نیاز افراد اشاره می‌کند، در صورتی که نیازها با خواست‌ها افراد می‌تواند تفاوت زیادی داشته باشد، نیازها الزامات اساسی هستند که برای برزیستی نیاز است و این نیازها می‌تواند دربرگیرنده نیازهای پایه مانند غذا، لباس و سرپناه تندرستی و امنیت باشد (2) با توجه به مفهوم‌سازی توسعه پایدار که درصدد پایدارسازی رشد اقتصادی است، نه تنها منافع نسل‌های آینده در زمان کنونی نیز حفظ نمی‌شود، بلکه این منافع به خطر نیز می‌افتد. نخست این که مصرف بی‌رویه منابع برای آفرینش ثروت و کسب درآمد می‌تواند سبب پایان پذیرفتن این منابع

¹ A blueprint for survival

² Edward Goldsmith's

³ Small is beautiful

⁴ Fritz Schumacher's

⁵ Greenpeace

⁶ Friends of the Earth

⁷ Gateway

⁸ Nathan Glick in Dubos

⁹ LaMont

¹⁰ Meadows

¹¹ Pretty

¹² Brundtland, World Commission on Environment and Development

¹³ Mebratu

برای نسل های آینده شود دوم این که، پسماندهای برآمده از تولیدات بی رویه نیز برای نسل های بعدی می تواند آسیب زا باشد. از این رو می توان پنداشت که آن چه که ، توسعه پایدار خوانده می شود و توسعه به مفهوم رشد سرمایه و منابع مادی می تواند به بازتولید ناعادلانه ثروت و گسترش شکاف در درون و میان کشور ها بینجامد. کنت بولدینگ¹، اقتصاددان، آمریکایی، کنش گر صلح و فیلسوف میان رشته ای در نقد چنین رویکردی ناسازواری است که نگاشته است: «کسی که می پندارد رشد در جهانی پایان پذیر می تواند پایان ناپذیر باشد، یا دیوانه است، یا اقتصاددان!² (به نقل از نشریه اقتصاد جایگزین³، شماره 405، 10/01/2020).

موج چهارم، پیدایش مفهوم پایداری

این مفهوم بازتاب دهنده بسیاری از آیین های سنتی، دانش های و فرهنگ ملل گوناگون در سراسر جهان است. مفهومی که پایه های آن بر ارزش های مشترک بشری و واقعیت های زیست کره بنا شده و فرایند آینده اندیشی بر منابع پایان پذیر، بر آن سایه افکنده است؛ اهداف و چشم اندازهایی میان نسلی را دنبال می کند که با پایداری زیست بوم بشری و با رویکردی فرامکانی و فرازمانی، به بهبود کیفیت زندگی کنونی و آینده جامعه بشری می اندیشد؛ رویکردی که به روایت یونسکو (2015) نیز بسان (مفهومی علمی) انگاشته شده و نیازمند آن است که در تصمیم گیران و دیگر شهروندان عادی به یادگیری و فهم صورت های گوناگون و به هم پیوسته آن بپردازند رویکردی که آموزش پایدار و اصول آن را گذرگاهی برای دستیابی به پایداری قلمداد می کند (جاودانی و میلی منفرد، 1392: 719). در واقع، نقش نهادهای دانشگاهی در زمینه پایداری مهم و گسترده است؛ چراکه بحران محیطی، اجتماعی، اقتصادی و جهانی در گام نخست بحران ارزش ها، ایده ها، دیدگاه ها، دانش و غیره است. در این صورت نیاز است که دانشگاه ها به توسعه انتشار پایداری از رهگذر آموزش، پژوهش، ارتباط با ذی نفعان و غیره بپردازند. هدف افزایش و تقویت آگاهی، دانش، توانایی و ارزش ها برای پی نهادن سیستمی پایدار و عادلانه و بر پایه آزادی آموزشی و دانشگاهی، بیان ایده های نو و جستجوی راه حل های روز آمد برای ایجاد سبک زندگی پایدار است. نیاز است دانشگاه بسان سازمانی برای یکپارچه سازی پایداری زیست محیطی و اجتماعی و مستقل از جوامع جهانی، ملی و محلی فعالیت کند (ميو⁴، 2013؛ به نقل از حمزه رباطی و همکاران، 1396: 67). از این رو، در این جستارگشایی، آموزش و آموزش عالی بسان کنشی توانمند برای یادگیری در سده بیست و یکم ایفای نقش می کند. آموزش پایدار تمامیت سیستمی پژوهشی است که بهترین شیوه های کنونی یادگیری و آموزش را با درونمایه، توانمندی های شناختی، رفتاری و اجتماعی و دیگر نیازهای دانشجویان در هم می آمیزد تا آن ها را به گونه ای پویا در پی نهادن آینده ای پایدار سهیم سازد. بر پایه برخی مطالعات و اسناد ملی و بین المللی، برجسته ترین ویژگی های آموزش پایدار عبارت اند از: یادگیری میان رشته ای و کل نگر، اندیشه ورزی نقادانه و آفرینشگر، استفاده از روش های گوناگون در آموزش، تصمیم گیری مشارکتی و اطلاعات مناسب بومی (جاودانی و میلی منفرد، 1392: 725). به این ترتیب می توان دریافت که برزیستی انسان و زیست کره، نیازمند دانش و یادگیری دگرگونه ای است که نهادهای دانش آفرین می توانند نقشی بسزایی در آن داشته باشند. آموزش پایدار در سپهر اندیشه ورزی «پایداری» و پسا توسعه ای را نمی توان تنها به آموزش برخی مهارت و کنش های زیست محیطی که بیشتر نمایش گونه و ریاکارانه می نماید، فرو کاست.

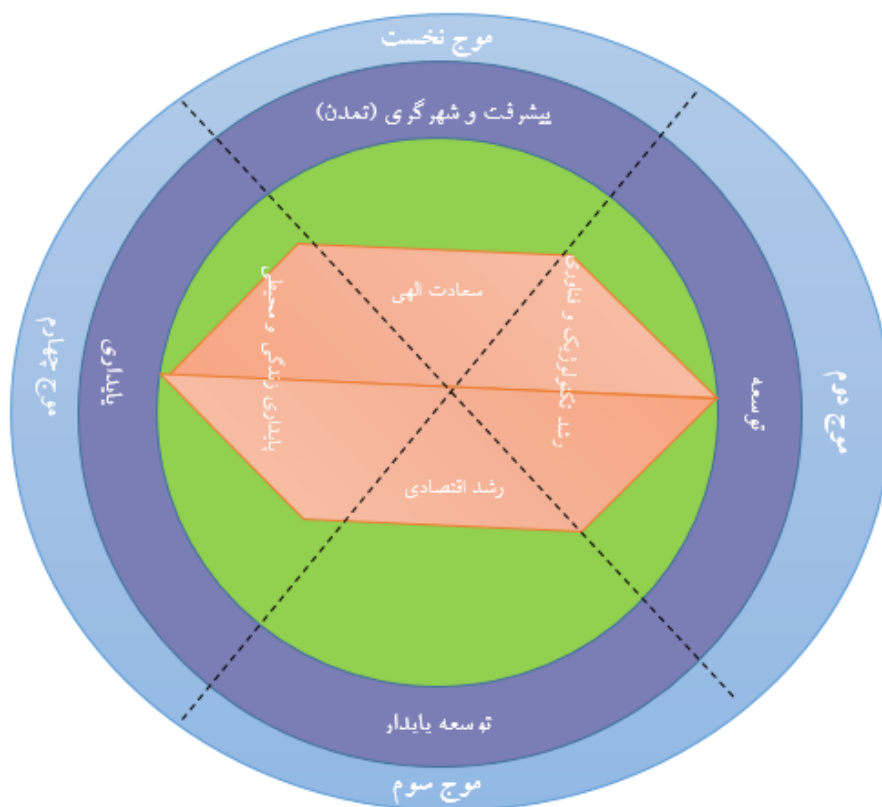
نگاره (1) سیر دگرگشت مفاهیم

¹ Kenneth Boulding

² «Celui qui croit que la croissance peut être infinie dans un monde fini est soit un fou, soit un économiste» (Un)

³ Alternative Economic

⁴ Mio

روش پژوهش:

در این جستار از روش شناسی های گوناگون به فراخور هر بخش استفاده شده است. گام نخست، از روش بازنگری انتقادی^۱ روند دگرگشت مفهوم شهرگری، پیشرفت، توسعه و پایداری بازکاوی شده است. در گام دوم، با کاربست رویکرد تحلیل محتوایی و راهبرد تحلیل مفهوم به فراترکیب^۲ یافته های پژوهش های ایرانی در قلمرو مطالعه پرداخته شد. در بازنگری نقادانه، افزون بر بازکاوی مقالات دانشگاهی متون گزارش های کمیسیون ها، پژوهش های انجام شده در سازمان های آموزشی و مقالات کنفرانس ها درباره پایداری و توسعه پایدار نیز مورد کندوکاو قرار گرفت. بدین ترتیب مفاهیم هم پیوند با پایداری و توسعه پایدار چکیده سازی و خوانش و برداشت پژوهشگران دربرگیرنده نقاط قوت و ضعف هر کدام بارویکردی نقادانه، کاویده

¹ Critical review

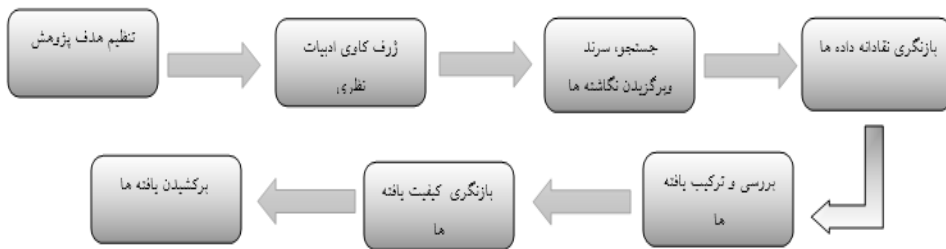
² Meta Synthesis

شد. فراترکیب¹ تنها بازنگری یکپارچه ادبیات موضوع مورد نظر یا تجزیه و تحلیل داده های ثانویه و داده اصلی از پژوهش های برگزیده شده نیز نیست، بلکه بیشتر به باز تحلیل یافته ها می پردازد. به عبارتی دیگر، فراترکیب، ترکیب و تفسیر، تفسیرهای داده های اصلی مطالعه های منتخب می باشد (کمالی، 1395: 725). در تحلیل محتوا، با استفاده از رویکرد تحلیل محتوای، به طور ویژه با استفاده از راهبرد تحلیل مفهوم، مطالعات گردآوری شده در قلمرو پایداری و توسعه پایدار مورد کاوش قرار گرفته است و مفهوم فراگیر، مفاهیم بنیادین (سطح نخست و سطح دوم) و مفاهیم کلیدی برکشیده شدند.

فراترکیب و تحلیل محتوا

گام نخست) تنظیم هدف پژوهش، در این جستار هدف پژوهش نقد و بازکاوی پژوهش های ایرانی آموزش عالی پایدار در قلمرو توسعه پایدار و پایداری در است. گام دوم) جستجوی نگاشته های ایرانی منتشر شده در نشریه های گوناگون و پایگاه های اینترنتی با کلید واژه های: توسعه (Development)، توسعه پایدار (Sustainable Development)، پایداری (Sustainability) و دانشگاه پایدار (Sustainable University) پرداخته شد،

نگاره (2) فرایند هفت مرحله ای انجام فراترکیب

گام سوم و چهارم) جستجو و انتخاب متون مناسب و استخراج اطلاعات؛ جستارهایی که در پیوند (مرتبط) با مفهوم «پایداری» بودند به دلیل اندک بودن به روش نمونه گیری همراه با داوری (قضای) از میان 84 مطالعه انجام شده، برگزیده شدند. به سخنی روشن تر، مقالات به گونه ای هدفمند و همسو با چارچوب مطالعاتی برگزیده شدند. که راهبردهای دست چپین (یا توت چینی)² نیز در مطالعات فرایافته (فراترکیب) شناخته می شود (فینفگلد- کونت و جانسون⁴، 2009: 5). برجستگی این راهبرد، در برابر دیگر راهبردهای نمونه گیری در مطالعات کیفی، در این نکته نهفته است که ادبیات خاکستری⁵ یا حاشیه ای را نیز نادیده نمی انگارد. با کاربست چنین راهبردی در این پژوهش کوشش شد کاوش در ادبیات خاکستری نیز از قلم نیافتند. به این ترتیب، از میان (شمار مقاله ها) نگاشته هایی که از برازش⁶ با موضوع برخوردار نبودند، کنار نهاده شدند؛ - که بیشتر دربرگیرنده نگاشته هایی بود که با نگاه کمی و اثبات گرایانه⁷ نگاشته شده بودند. چراکه هدف از این پژوهش -بازیابی (کشف)⁸ و بازخوانی انتقادی⁹ چنین مطالعاتی بود که نمی تواند دربرگیرنده مطالعات کمی گرایانه با رویکرد توضیح دهنده¹⁰ باشد. روی هم (در مجموع) 30 مقاله با توجه به فراوانی رویکردهای آن ها به دو مفهوم، توسعه پایدار و پایداری و آمیخته ای از این دو برگزیده شدند.

یافته های پژوهش:

1 meta synthesis
 2 Judgmental Sampling
 3 Berry picking strategies
 4 Finfgeld-Connett & Johnson
 5 grey literature
 6 Fitness
 7 Positivistic
 8 Explore
 9. Critical re-reading
 10 Explanational

در این گام، با رویکرد تحلیل محتوای استنباطی، مفاهیم هر دسته از پژوهش‌ها در قلمرو توسعه پایدار و پایداری برکشیده شدند. در جدول 1 تحلیل مفاهیم مطالعات قلمرو توسعه پایدار و در جدول 2 مطالعات درهم آمیخته شده توسعه پایدار و پایداری و در جدول 3 مطالعات قلمرو پایداری گنجانده شده است:

مفاهیم کلیدی	مفاهیم بنیادین		مفهوم فراگیر
	سطح دوم	سطح نخست	
گسترش کمی آموزش عالی/ افزایش سواد فناوری اطلاعات دانشگاهیان / بازسازی نظام پاداش دهی آموزش/ تسهیم دانش بین پردیس‌های دانشگاهی/ تلفیق مباحث توسعه پایدار در موضوعات درسی/ به کارگیری آموزش‌های توسعه پایدار/ ارائه آموزش‌های کوتاه مدت/ برپایی سمینار و کنفرانس در قلمرو توسعه پایدار/ نگاهی ابزاری به دانش / همگام شدن با پیشرفت فناوری/ افزایش آموزش‌های الکترونیکی/ استفاده گسترده از رایانه‌ها و شبکه‌های اینترنتی/ تربیت دانشجو بر مبنای نیازهای محلی/ توسعه مهارت‌های نظری و عملی دانشجویان/ پرورش روحیه خلاقیت و نوآوری دانشجویان/ پرورش مهارت‌های ادراکی دانشجویان/ پرورش روحیه خودباوری دانشجویان/ سرمایه‌گذاری در توسعه کمی دانش/ توسعه حرفه‌ای اعضای هیئت علمی و دانشجویان/ تعامل استاد با دانشجویان بر مبنای نیازهای فوری/ تولید دانش برای پاسخگویی به نیازهای فوری/ توجه به دانش روز	آموزش		توسعه پایدار
انجام پژوهش بازار محور (کالایی سازی دانش)/ انجام پژوهش‌های بنیادی/ انجام پژوهش‌ها همراستا با توسعه پایدار/ جذب بودجه پژوهشی در قلمرو توسعه پایدار/ مشارکت دانشجویان در طرح پژوهشی/ تبدیل ایده به فناوری/ تقویت روحیه پژوهشی دانشگاهیان/ انجام پژوهش برای توسعه/ تبادل بین‌المللی موضوعات پژوهشی	پژوهش	نهادهای آموزش عالی ¹	
توجه به بازار کار دانش‌آموختگان/ ارتباط دانشگاه با نهادهای اجرایی و صنعتی/ تجاری سازی یافته‌های پژوهشی/ سازگاری دانشگاه با محیط پیرامونی/ توجه به استانداردهای بین‌المللی/ الگوگیری از تجارب توسعه پایدار دیگر کشورها/ توجه به مقوله کارآفرینی و ارتباط با صنعت/ افزایش رقابت دانشگاه‌ها بین دانشگاه‌ها/ فراهم سازی بازاری گسترده توسط دانشگاه‌ها/ تعامل دانشگاه با مراکز دانشی دنیا/	خدمات اجتماعی		
مجموع مفاهیم: 41			
بهره برداری از محیط ریست/ برآوردن نیازهای بازار/ نهادینه کردن مفهوم توسعه/ توجه به رشد اقتصادی	ویرانی		
کاربست ظرفیت‌ها برای بالابردن سطح اشتغال و درآمد افراد/ افزایش کارایی و بهره‌وری نیروی انسانی/ مصرف گرای	مصرف زدگی	پایداری ناپایدار ²	
مجموع مفاهیم: 7			
آموزش نیروی کار/ آموزش حرفه‌ای مدیران/ فراهم کردن بستری برای خودشکوفایی افراد/ مهارت‌آموزی نیروی انسانی/ داشتن نیروی کار تعطاف‌پذیر/ بهسازی نیروی انسانی/ تامین فرصت‌های شغلی/ ایجاد انگیزه در کارکنان/ سرمایه‌گذاری در منابع انسانی	پرورش نیروی کار	منفعت‌گرایی ³	

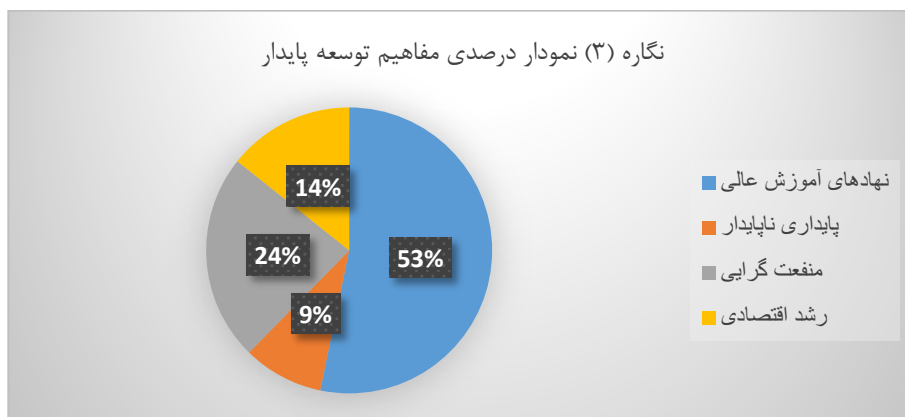
¹ University system

² Unstable Sustainability

³ Profitability

<p>توجه به مسئولیت اجتماعی شرکتی/ ارائه سبک های نوین مدیریتی/ پرورش کارکنان آینده برای شرکت ها/ یکپارچه سازی شرایط زیستی افراد با موقعیت کاری/ تربیت شهروندان روشنفکر/ متناسب سازی کارهای شخصی روزانه با اقتصادسیاسی جهانی/ تربیت رهبران آینده/ تثبیت سطح جمعیت انسانی/ رسیدن به زندگی بهتر (مادی و معنوی)</p>	<p>ابزارگرایی</p>		
<p>مجموع مفاهیم: 18</p>			
<p>توسعه رفاه اقتصادی/ توسعه زیرساخت های اقتصادی/ دستیابی به درآمد مرتبط با نیاز/ رشد فناوری و مراکز رشد (انکوباتورها)// بهبود کمی و کیفی محصولات/ رشد فناوری های نو</p>	<p>سوددهی</p>	<p>رشد اقتصادی</p>	
<p>عقلانیت در انتخاب اهداف/ افزایش تولیدات جامعه/ ترویج حاکمیت شرکتی/ الگو گیری از کشورهای صنعتی در رشد/ پیروی از الگوهای رشد جهانی</p>	<p>مادی گرایی</p>		
<p>مجموع مفاهیم: 11</p>			
<p>مجموع مفاهیم کلیدی: 78</p>	<p>مجموع مفاهیم بنیادین سطح دوم: 9</p>	<p>مجموع مفاهیم بنیادین سطح اول: 4</p>	

با نگاهی به یافته‌های جستارهایی که در چارچوب سپهر اندیشه ورزی توسعه پایدار انجام شده است می‌توان دریافت که آینده پیش رو، حفظ و ادامه وضع موجود با اندک تغییراتی زیست محیطی در قلمرو آموزش و یادگیری است. به سخنی دیگر، چنین رویکردی به آموزش عالی پایدار، بر پایه اصولی همچون: نگاه ابزاری به هستی و پدیده‌های پیرامون آن به پیروی از آن به آموزش، پژوهش و خدمات اجتماعی آشکار است. چنین رویکردی، در گزاره‌هایی مانند: «نگاه ابزاری به دانش»، «پافشاری بر نقش فناوری‌های نیندیشیده شده»، «توسعه کمی دانش»، «افزایش آموزش‌های الکترونیکی»، «توسعه مهارت‌ها به جای توسعه توانمندی‌ها»^۱ یا می‌فشارد. نکته درخور درنگ، پافشاری بر «نیازهای فوری» در آموزش است که می‌تواند بیانگر رویکرد واکنشانه^۲ در رویارویی با دشواری‌های پدید آمده است که به پنداشت بسیاری از پژوهشگران و حتی سیاستگذاران و مجریان سیاستی به بحران بدل شده است. در قلمرو پژوهش و دیگر مقوله‌ها گرانیکه تغییرات بر پایه ارزش‌ها و سازوکار بازار استوار شده است، که چنین رویکرد سودگرایانه و سودجویانه، وزنه پژوهش‌های کاربردی که توانایی تبدیل به پول شدن را داراست سنگین‌تر می‌سازد. گزاره‌های پرشماری مانند «انجام پژوهش‌های بازار محور»، «تبدیل ایده به فناوری»، «فراهم سازی بازاری گسترده توسط دانشگاه‌ها»، «برآوردن نیازهای بازار» و غیره از جمله گزاره‌هایی هستند که ویژگی‌های چنین رویکردی را در کوشش برای حفظ موجود که پایدار نیست، روشن می‌سازد. چنین نکاتی می‌تواند ناسازواری مفهوم توسعه پایدار را نیز آشکارتر سازد.

¹ Skills

² Capability

³ Renetive

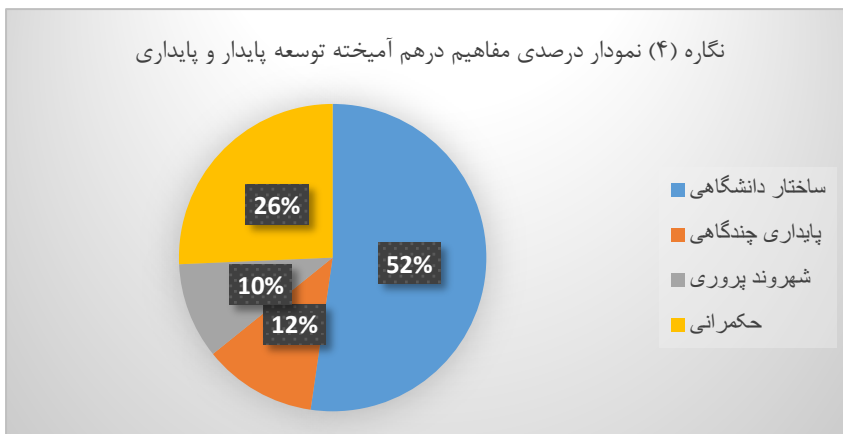
جدول (2) تحلیل محتوای مطالعات درهم آمیخته قلمرو توسعه پایدار و پایداری (1385-1396)

مفاهیم کلیدی	مفاهیم بنیادین		مفهوم فراگیر
	سطح دوم	سطح نخست	
تلفیق دانش علمی و محلی / تقویت مهارت های فنی در دانشجویان / افزایش نرخ مشارکت در آموزش عالی / تضمین کیفیت در آموزش عالی / ایجاد رشته های انشگاهی جدید در قلمرو پایداری / تغییر رویکرد یادگیری به آموزش های فنی و حرفه ای / در نظر گرفتن توانایی های فراگیران در آموزش / یادگیری مادام العمر / رشد چندوجهی شخصیت دانشجویان / تقویت کار تیمی و مهارت های مشارکتی دانشگاهیان / آموزش دور اندیشی / افزایش درک فرافرہنگی / ایجاد فراشناخت / تقویت قابلیت های حل مسئله / یادگیری به شکل جمعی / تلفیق پایداری در چشم انداز دانشگاه / تقویت تفکر تحلیلی / استفاده از منابع الکترونیکی / مهارت آموزی دانشجویان / تشویق نوآوری دانشگاهی / مشارکت بخش خصوصی در آموزش عالی / یادگیری چگونه یادگرفتن / یادگیری چگونه زیستن با دیگران / یادگیری برای عمل / یادگیری برای ایجاد تغییر / چند رشته ای بودن برنامه های آموزشی و درسی / توانمندسازی افراد از رهگذر آموزش / متنوع سازی روش های تدریس / ارتقاء صلاحیت های شغلی دانش آموختگان / یادگیری از رهگذر شبیه سازی / به کارگیری چندرسانه ها در آموزش / توسعه حرفه ای دانشگاهیان / فرایند برنامه ریزی دانشگاهی به شکل مشارکتی / یادگیری از طریق اینترنت / پرورش روحیه خلاقیت / توجه به آموزش های بازار کار / همسو شدن با پیشرفت های فناوری / بومی سازی علم / انعکاس توسعه پایدار در ماموریت های دانشگاه / ارائه آموزش های تخصصی / تقویت قابلیت های خود انگیزی / آموزش سازگارشوندگی با محیط / مشارکت بین المللی در امر آموزش و یادگیری / جایگزینی روش های مدرن آموزش با سنتی / تعامل با استادان دانشگاه های جهان /	آموزش	ساختار دانشگاهی	درهم آمیختگی توسعه پایدار و پایداری
توازن میان پژوهش ها پایه و کاربردی / انجام پژوهش های در قلمرو پایداری / انجام پژوهش های میان رشته ای / انجام پژوهش های نوآورانه / گره زدن پژوهش با نیازهای محلی / انجام پژوهش های بازار محور	پژوهش		
پیوند دانشگاه با بازار کار / ایجاد مراکز نوآوری / افزایش استقلال دانشگاه ها / افزایش آزادی علمی / دایر شدن نظام اداری و مالی پایدار در آموزش عالی / نظارت و ارزیابی مستمر در دانشگاه / تامین فرصت های شغلی آینده دانش آموختگان / بین المللی سازی آموزش عالی / همگام شدن با موج های جهانی آموزش عالی / ارتباط با صنعت	خدمات اجتماعی		
مجموع مفاهیم: 57			
مدیریت ضایعات محیط زیست / مدیریت مسئولانه در قبال محیط زیست / تعامل موثر با محیط / توانمند ساختن افراد برای تعامل با محیط / حفظ محیط زیست / آشتی با طبیعت / افزایش نظارت محیطی / مصرف بهینه توسعه انرژی های پاک / سیستم حمل و نقل پاک / مدیریت انرژی	نگهداشت		
همسویی با نیازهای بازار / توسعه اقتصادی با استفاده از ظرفیت های محیطی / در پیش گرفتن الگوهای رشد	مصرف زندگی	پایداری چندگانه	
مجموع مفاهیم: 13			
تربیت رهبران آینده / تربیت نیروی انسانی متخصص / پرورش مهارت شغلی نیروی کار / دارا بودن نیروی کار منعطف / برقراری ارتباط بیشتر با شرکت ها / ایجاد انگیزه در کارکنان	تخصص گرایی		
ارتقاء بینش سیاسی شهروندان / مسئولیت پروری در شهروندان / فرایند تصمیم سازی و تصمیم گیری به شکل مشارکتی / آموزش اخلاق شهروندی / فراهم شدن آزادی سیاسی شهروندان	مسئولیت پذیری	شهروند پروری	

		مجموع مفاهیم: 11	
	برابری و نابرابری	بهبود استانداردهای زندگی شهروندان / افزایش کیفیت خدمات بهداشتی ارائه شده / توسعه عدالت بین نسلی / تحقق مشارکت فراگیر / غلبه بر فقر / ارتقا سطح سلامت جامعه / دستیابی به عدالت اقتصادی / توسعه روستاییان / دفاع از حقوق بشر / افزایش تولیدات جامعه / تغییر پارادایم به اقتصاد دانش محور / گسترش نفوذ اینترنت و کاربست فناوری های جدید در زندگی / همگام شدن با فرایند توسعه جهانی / افزایش تسهیلات اقتصادی / گسترش توانمندی های شهروندان / بهبود ساختار توزیع درآمد	
	انسجام و گست اجتماعی	توجه به تنوع فرهنگی / حفظ فرهنگ بومی / تقویت فهم فرافرهنگی / ایجاد تعادل اجتماعی / دستیابی به فرصت های اجتماعی / ایجاد ضمانت شفافیت رفتاری / تحقق عدالت آموزشی / آگاهی بخشی عمومی / زیست مبتنی بر اقتصاد / تحقق عدالت اجتماعی / افزایش انسجام اجتماعی / توجه برابری جنسیتی	حکمرانی
		مجموع مفاهیم: 28	
	مجموع مفاهیم بنیادین سطح دوم: 9	مجموع مفاهیم بنیادین سطح اول: 4	
		مجموع مفاهیم کلیدی: 109	

ناسازواری یافته ها و مفاهیم بازتاب یافته در جدول (2) می تواند، نشان دهنده بازنشناختن سپهر اندیشه ورزی واپس گرایانه «توسعه» از رویکرد فراکنشانه پسا توسعه ای «پایداری» باشد. از این رو، در چنین جستارهایی، آینده ای از مفاهیم و ویژگی های آموزش عالی پایدار بر پایه هر دو سپهر اندیشه ورزی به چشم می خورد. هر چند به نظر می رسد، برخی از این مفاهیم بدرستی درک نشده است. برای نمونه، می توان به کنار هم چیدن مفاهیمی همچون «ایجاد فراشناخت»، «افزایش درک فرافرهنگی»، «رشد چندوجهی شخصیت دانشجویان» که چندان با پافشاری بر «تقویت مهارت های فنی» به افزایش نرخ مشارکت در آموزش عالی «مهارت آموزی دانشجویان»، «سازگارشوندگی با محیط»، «مشارکت بخش خصوصی در آموزش عالی» و غیره همسو به نظر نمی رسد. در زمینه پژوهش نیز برپایی «توازن میان پژوهش های پایه و کاربردی»، «گره زدن پژوهش با نیازهای محلی»، «انجام پژوهش های بازار محور» اگرچه در مقایسه با جستارهای بازتاب یافته در جدول مطالعات توسعه پایدار گاهی رو به جلو می توان انگاشت، اما همچنان درگیر و دار دوگانگی بازنشناختن دو سپهر اندیشه ورزی به نظر نمی رسند. در رویکرد آمیخته، پافشاری بیشتری بر نیازهای آموزش عالی پایدار، مانند: «استقلال دانشگاه» و «آزادی علمی»، «بین المللی شدن آموزش عالی» که می تواند پیش انگاشتی برای حرکت به سوی «پایداری» باشد به چشم می خورد. افزون بر این، بر حفظ محیط زیست نیز پافشاری بیشتری شده است؛ «توانمندساختن افراد برای تعامل با محیط»، «آشتی با طبیعت»، «مصرف بهینه»، «توسعه انرژی های پاک» و غیره از جمله گزاره های هستند که با رویکرد ناسازوار توسعه پایدار چندان همسو به نظر نمی رسد. چراکه چنین کنش هایی در واقع می تواند با کاهش رشد یا آنچه «توسعه» نامیده می شود، همراه باشد. همچنین پافشاری بر «ارتقاء بینش سیاسی شهروندان»، «فرایند تصمیم سازی و تصمیم گیری به شکل مشارکتی»، «فراهم شدن آزادی سیاسی شهروندان» چندان با ارزش ها و سازوکارهای بازار در رویکرد نئولیبرال همگرا به نظر نمی رسد.

نگاره (۴) نمودار درصدی مفاهیم درهم آمیخته توسعه پایدار و پایداری

جدول (3) تحلیل محتوای مطالعات قلمرو پایداری (1385-1396)

مفاهیم کلیدی	مفاهیم بنیادین		مفهوم فراگیر
	سطح اول	سطح دوم	
دانش آفرینی نوین بر پایه همکنشی جمعی / نقد دانش کنونی / دانش آفرینی با رویکرد بین‌المللی / دانش آفرینی با رویکرد فرارشته‌ای / اندیشه‌سازی و پرورش گفتمان انتقادی / پیوند آموزش با ملاحظات اخلاقی / پیوندزنی رشته‌های دانشگاهی با مفهوم پایداری / رویکرد میان‌رشته‌ای در آموزش / گنجاندن مفاهیم آموزش پایدار در برنامه‌های آموزشی / اندیشه‌ورزی پایدار / اندیشه‌ورزی نقادانه / تنوع روشی در آموزش / برنامه‌درسی فرارشته‌ای / بازگویی ژرف‌نگرانه / احترام و توجه به دیگران / تقویت توانایی‌های آینده‌نگرانه / آموزش یادگیرنده محور / آموزش صلح / آموزش حقوق بشر / کاربست راهبردها و روش‌های نوآورانه یاددهی و یادگیری / تدریس تیمی / تنوع بخشی به روش‌های تدریس / مشارکت کارشناسان چند رشته / گسترش ظرفیت اساتید برای آموزش اصول پایداری / یادگیری مشارکتی / یادگیری مادام‌العمر / یادگیری میان‌رشته‌ای / یادگیری به شیوه دگر زیستن / یادگیری همکشانه / یادگیری مبتنی بر پروژه / یادگیری پژوهش‌بنیان / یادگیری در عمل / یادگیری مبتنی بر حل مسئله / به کارگیری راهبردهای برای تسهیل یادگیری / یادگیری اجتماعی / پیوند دانش و یادگیری / همکاری سایر رشته‌ها به صورت مسئله محور / استفاده از مواد درسی و رشته‌های در گوناگون در توضیح مسائل / برقراری تعامل بیشتر با کارشناسان و متخصصان دیگر رشته‌ها / به کارگیری مهارت‌های خلاقانه برای تحلیل و تصمیم‌گیری / حل مسائل پیچیده / ارائه راه‌حل‌های متنوع / توانمندکردن دانشجویان برای کار روی موضوعات واقعی / برخورداری از دانش و آگاهی پایداری / دگرگون‌سازی محیط‌های یاددهی و یادگیری / یادگیری اجتماعی / پرسش‌گری / حقیقت‌جویی / کنجکاوی آگاهانه / درک طیفی از تعاریف توسعه پایدار / کاربست اشکال دانش مشترک	یادگیری پایدار: رویکرد دگرگون‌سازنده	نظام دانشگاهی	پایداری
نظام پژوهشی بر پایه پایداری / پرهیز از نگاه اقتصادی به پژوهش / انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای / حمایت از پروژه‌های تحقیقاتی مرتبط با پایداری	پژوهش پایدار		
تدوین چشم‌انداز دانشگاه بر پایه پایداری / نظام جذب و ارتقاء بر مبنای تعهد به پایداری / تحکیم آزادی علمی / حمایت از استقلال دانشگاهی / مشارکت ذی‌نفعان در تصمیمات دانشگاهی / ارزیابی سالانه پایداری دانشگاه / توجه به مسئولیت اجتماعی دانشگاه / گسترش خدمات در قلمرو ملی و بین‌المللی / گنجاندن مفاهیم پایداری در کل سیستم دانشگاه یعنی در آموزش، پژوهش و خدمات اجتماعی / پایبند بودن دانشگاه به استانداردهای محیط‌زیستی	خدمات اجتماعی پایدار		
مجموع مفاهیم: 65			
بالا بردن کیفیت زندگی شهروندان / پرورش صلاحیت‌های پایداری / پایبندی مدیریت دانشگاه به اصول پایداری / به کار بردن معیارهای پایداری در فعالیت‌های حرفه‌ای	مدیریت پایدار	حکمرانی خوب ¹	

¹ Good governance

سیاستگذاری پایدار	حکمرانی بر پایه مردم سالاری / آگاهی بخشی به عموم مردم / پی نهادن سیستم آموزشی پایدار و عادلانه و برپایه آزادی
	مجموع مفاهیم: 7
کل گرا	گسترش جامعه مدنی / توسعه نهادهای محلی / انسان محوری / درک و پذیرش تنوع فرهنگی / تحکیم صلح / پی نهادن فرهنگ نهادی پایداری / تغییر در شیوه رفتار و اندیشیدن / پرورش انسان های خودنظاکر / ترویج ارزش های انسانی / بازآفرینی ارزش ها و پنداره ها
شهروندان جهانی ¹	مسئولیت پذیری
	تربیت شهروند آگاه / توجه به خیر جمعی / توجه به مسئولیت پذیری جمعی / مسئولیت پذیری در چارچوب محلی و جهانی / ترویج مشارکت / پرورش شهروندانی پایبند به اصول زیست محیطی / توسعه شهروند با کیفیت ذهنی
	مجموع مفاهیم: 17
نگهداشت	نگهداشت محیط زیست / ارائه دانش و مهارت های سبز / افزایش آگاهی از پایداری زیست محیطی / توجه به ارزش های محیط زیست / احترام به زمین / تضمین زیبایی و کیفیت زمین برای نسل های حاضر و آینده / ایجاد حساسیت محیط زیستی / ایجاد فرهنگ حفاظت از محیط زیست
زیست بوم پایدار ²	بازیافت بهینه
	مدیریت منابع طبیعی / تغییر در الگوهای تولید(بازیافت) / تفکیک و بازیافت زباله / تغییر در الگوهای مصرف / مدیریت برنامه بازیافت
	به یافت ³
	(احیا کنندگی، تولید کنندگی / فرا بازیافت) / مصرف و تولید پایدار / استفاده از انرژی های تجدید پذیر
	مجموع مفاهیم: 16
جمع سپاری ⁴	شفافیت
	تضمین آزادی در زندگی افراد / احترام و پاسداری از اجتماع زندگی / افزایش شفافیت و پاسخگویی
	پاسخگویی
	ترویج مشارکت / انتقال سبک های پایدار زیستی / سازمان دهی مردمی / مشارکت همگانی در تصمیم سازی و تصمیم گیری
	مجموع مفاهیم: 7
عدالت اجتماعی	تحقق برابری جنسیتی از میان برداشتن هرگونه تبعیض و دگرپنداری پذیرش اقلیت ها و گروه های خاص / ترویج عدالت اجتماعی / پایان بخشی به گرسنگی و فقر / دفاع بدون تبعیض از حقوق همگان / رعایت اصول برابری در استفاده از فرصت ها / توسعه سرمایه اجتماعی / حاشیه زدایی از گروه های اجتماعی
توازن پایدار ⁵	همبستگی اجتماعی
	تحکیم همبستگی اجتماعی / افزایش تعهدات اجتماعی / افزایش سرمایه اجتماعی / پاسخگویی به تغییرات اجتماعی / تقویت هویت و یکپارچگی اجتماعی / گفتگوی میان فرهنگی / همبستگی بین المللی
	مجموع مفاهیم: 15

¹ Global citizens

² Sustainable biomass

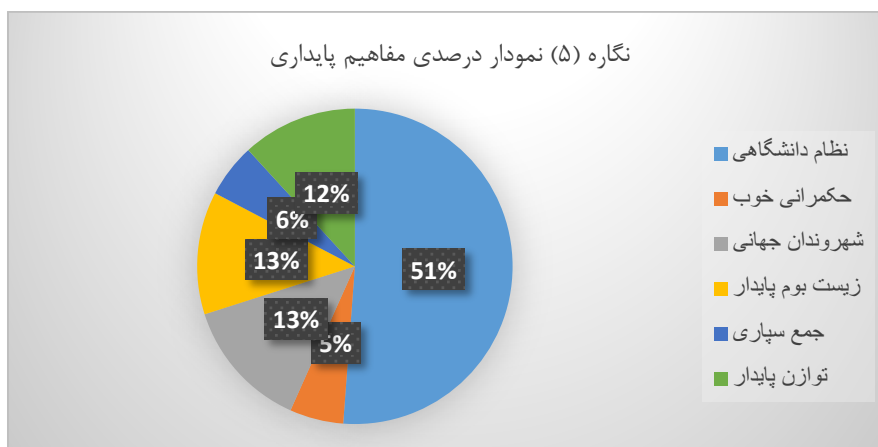
³ Upsycle

⁴ Crowdsourcing

⁵ Sustainable balance

مجموع مفاهیم کلیدی: 127	مجموع مفاهیم بنیادین سطح دوم: 14	مجموع مفاهیم بنیادین سطح اول: 6
-------------------------	-------------------------------------	---------------------------------------

در اندک جستارهایی که در بازشناسی دو سپهر اندیشه ورزشی کامیاب به نظر می‌رسد، جدای از تغییر در مفهوم سازی های بنیادین شناخت شناسی درباره پیشرفت، رویکرد به آموزش عالی پایدار نیز دگرگون شده است. به گونه ای که یادگیری آموزش^۱ جانشین رویکرد واپس گرایانه تدریس^۲ و مهارت آموزی^۳ می‌شود. در انداختن طرحی نو در دانش بشری بر پایه نقد دانش کنونی نیز نیاز به تغییرات ژرف در این قلمرو برای گام نهادن در مسیر «پایداری» را روشن می‌سازد. نیاز به کاربست رویکرد میان رشته ای، اندیشه ورزشی نقادانه، آفرینشگرانه و گنجاندن مفاهیمی که می‌تواند به پرورش توانمندی های شناختی^۴ و توانمندی های رفتاری-اجتماعی^۵ بیانجامد که جانشینی برای مهارت اندوزی حرفه ای در رویکرد توسعه ای پیشنهاد شده است. می‌تواند نشان دهنده تفاوت ها و ناسازواری های دو مفهوم «پایداری» و «توسعه پایدار» باشد. پافشاری بر گسترش جامعه مدنی، تحکیم صلح، مردم سالاری، تغییر در ارزش ها و باورها که عملکرد ها را می‌تواند از پیامدهای آموزش عالی پایدار در چارچوب «پایداری» باشد نیز از دیگر نکات برجسته ای است که می‌تواند به روشن سازی مرزهای میان این دو سپهر اندیشه ورزشی ناسازوار بیانجامد که گاهی آغازین برای خیز برداشتن به سوی جامعه ای عادلانه و پایدار به شمار می‌آید.

بحث و نتیجه‌گیری:

در این جستارگشایی بازنگرانه، آن چه از دیدگاه نظری و مفهومی درنگ برانگیز به نظر می‌رسد، چیرگی خوانش "اروپا محور" از مفاهیمی همچون شهرگری، پیشرفت، توسعه، توسعه پایدار و سرانجام پایداری است. حال آن که چنین مفاهیمی و پاسخگویی به پرسش های برآمده از آن، که می‌تواند راه پیش روی بشر و سرانجام او را ترسیم کند، از جمله نخستین دغدغه های انسان اجتماعی در هر کجای این کره خاکی بوده است. آن چه به پیشی گرفتن و چیرگی چنین خوانش یغماگری انجامیده است، رشد بی رویه صنعتی بدون درنگ بر پیامدهای ناگوار آن است که بویژه از سده هجدهم در اروپا رخ داد. رشدی که با نادیده انگاشتن

¹ Learning/ Education

² Teaching/ Training

³ Cognitif Capability

⁴ Social- Behavioral Capability

⁵ Professional Skills

دانش بشری و حتی هشدارهای برخی اندیشه پردازان اروپایی دوره روشنگری و پس از آن، با چپاول بسیاری از دیگر ملت ها و سرزمین ها، «نوسازی»^۱ را جانشین «نواندیشی»^۲ ساخت. به رغم ایستادگی برخی ملت ها در برابر این یورش ها، به ویژه در سده بیستم، که خواهان مردم سالاری، دگراندیشی و الگوهای زیستی گوناگونی بودند و یا یاری حکومت های سرکوب گر و وابسته محلی و برخی شیفتگان قدرت و ثروت و با نام پیشرفت و توسعه، چنین خوانشی از زندگی، بسان تنها راه رهایی و پیشرفت بشر انگاشته شد. این خوانش که هر دو مدرسه فکری^۳ لیبرالیسم و سوسیالیسم، بر رویکردی جبرگرایانه^۴ و خطی استوار بود رشد اقتصادی و صنعتی را تنها راه دستیابی به "جامعه برین" پیش رو می انگاشت. چیرگی چنین خوانشی تا آن جا پیش رفته است، که نهادهای صنفی/شرکتی کلیسای کاتولیک سده میانه تا سده نوزدهم، که با «اندیشه سوزی»^۵ راه را برهنگونه نواندیشی سد کرده بود و از آن رو "دوره تاریکی" نامیده می شود و سپس مدارس فن سالار ناپلئونی، که یکی زیر چنبره پاپ و دیگری زیر چنبره امپراتور^۶ (راشدال، ۷، 1895: 2) گرفتار آمده بود تنها خاستگاه نهادهای دانش آفرین جا زده شوند. به این ترتیب، راه برای "بنگاه انگاشتن دانشگاه" بسان نسل نوین چنین نهادی هموار شد. این در حالی است که بشر امروز، هر روز بیشتر درمی یابد که کاربست چنین خوانشی از پیشرفت و توسعه، نه تنها بسیار آسیب زا بوده است، بلکه ادامه آن بدون "تغییرات دگرگون ساز" اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فناوری امکان پذیر نیست. "سکوی میان دولتی علم سیاست درباره چندگانگی زیستی و خدمات زیست بومی"^۸ در تازه ترین بیانیه خود، به تاریخ 14 اردیبهشت 1398، به گونه ای جدی هشدار داده است: اهداف برای نگهداری و استفاده پایدار از طبیعت و دستیابی به پایداری از راه های کنونی امکان پذیر نیست. دستیابی به اهداف 2030 و فراسوی آن «تنها» از رهگذر تغییرات دگرگون ساز^۹ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، و عوامل فناوری دست یافتنی است. «تغییرات دگرگون ساز» نیز در این بیانیه «بازساماندهی بنیادین تمامیت سیستم فناوری، اقتصادی، و عوامل اجتماعی، دربرگیرنده سپهر اندیشه ورزشی، اهداف و ارزش ها»^{۱۰} «مفهوم سازی شده است» (دیاز ساندراس^{۱۱} و همکاران، 2019) حال آن که، یافته های این جستار کرانه دار نشان از آن دارد، که بیشتر مطالعات دانشگاهی ایرانی در این قلمرو، به جز شماری اندک، از بازشناسی روزآمد مفاهیم از یکدیگر نیز بازمانده اند. هنگامی که نیز، با دیرکردی تاریخی به این مسائل پرداخته اند، همچنان، بر دنبال کردن رویکرد های واپس گرایانه و آسیب زای نولیبرال، که حتی نهادی همسو با جریان حاکم را به بازاندیشی و انجام تغییرات دگرگون ساز واداشته است، پا می فشارند. به گونه ای که دستیابی به آن چه به گونه ای ناسازوار «توسعه پایدار» خوانده می شود و باز نشناختن آن از «پایداری» همچنان بر «بهره برداری فزاینده از زمین» و کالایی سازی و تجاری سازی دانش و بنگاهی سازی دانشگاه پا می فشارند

1. Modernization

2. Modernity

3. School of Thought

4. Deterministic

5. Inquisition

6. Papal or Imperial Creation

7. Rashdall

8. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES)

9. transformative changes

10. paradigms, goals and values

11¹ Díaz Sandra

این درحالی است که، گذشته پر بار نهاد های دانش آفرین ایرانی در سده ها پیش از آن که حتی نهاد های صنفی / شرکتی اندیشه سوز کلیسایی پا گرفته باشد، نادیده انگاشته می شوند. افزون بر آن، هشدار های برخی اندیشه پردازان ایرانی حتی اروپایی، به ویژه در آغاز سده بیستم که رویکرد اروپایی به شهرگری و پیشرفت را « سرابی » بیش نمی انگاشتند، شاید حتی ناخوانده، به فراموشی سپرده شده اند. برای نمونه، کسروی، به هنگامی که ایران در آغاز برگزیدن چنین راهی بود، به روشنی هشدار می دهد. آیا هشدارهای او با یافته ها و هشدار های امروزمین همگونی بالایی را نشان نمی دهد؟

«اروپا به شهر های توانگر و زیبا و اختراعاتی بیشمار خود می بالد. ولی این اختراعاتی اروپاست که گره ها در رشته زندگانی آدمیان پدید آورده است. گره هایی که امید باز شدن ندارد و سخت بیم آنست که رشته از هم گسسته (شود) سالها، بلکه قرن ها جهان از آرامش و آسایش تهی ماند و کس چه داند عاقبت آن شهر های زیبا چه خواهد بود؟! یا کسی چه داند که گیتی با این اتومبیلها و ایروپلانه ها و راه های آهن و چراغ های برق و تلفونها و تلگرافها و رادیو و سینما و دیگر آرایش های اروپایی خود، همچون آن شتر قربانیست که با منگوله وزن گوله آراسته و شالهای گرانبها از سرگردنش فروآویخته، شادی کنان و سرزنان سوارگان از پس و پیش در بازارها و برزنها می گردانندش و آن زبان بسته نداند که میان آرایش و شادمانی بیک مرگ ناگهانی اوست» (کسروی، 1311: 4).

به این ترتیب، به نظر می رسد که چنین یافته هایی، دست کم در گام نخست، بازنگری در مفهوم دانشگاه و دانش آفرینی در نهاد های آموزش عالی و کار ویژه های آن را گریزناپذیر می سازد. افزون بر آن، نیاز است که دانشگاهیان ایرانی، به جای بازآفرینی ادبیات نه چندان علمی با رویکردی گذشته گرایانه را وانهد و همچون گذشتگان خویش با نقد دانش ذره ای و از هم گسسته، در پی آفرینش دانش هایی کل نگر، در هم تنیده با رویکردی فرارشته ای باشد که آموزش عالی پایدار همانکون بشریت را بدان فرامی خواند. راه دشواری که نیازمند تغییرات دگرگون ساز در سپهراندیشه ورزی، ارزش ها و راه پیش رو ست.

منابع

- ابراهیم راد، سید؛ فقیهی، علیرضا؛ ناطقی، فائزه و معینی کیا، مهدی (1396). طراحی مدل دانشگاه پایدار، مبتنی بر مطالعات صورت گرفته در ایران. فصلنامه مدیریت در دانشگاه اسلامی، دوره 6، شماره 14، صص 193 تا 216
- آخوندی، محمد؛ پورشافعی، هادی و راشدی، فرزانه (1392). نقش نیروی انسانی در توسعه پایدار با رویکرد آموزش عالی. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- آراسته، حمید؛ امیری، الهام (1391). نقش دانشگاه در توسعه پایدار. مجله نشاء علم، سال دوم، شماره 2
- اسحاقی، فاخته؛ محمدی، رضا (1392). مدیریت کیفیت در آموزش عالی از منظر توسعه پایدار. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- افتخاری، عبدالرضا و همکاران (1389). راهبردهای توسعه آموزش توسعه پایدار در ایران. نشریه جغرافیا، سال هشتم، شماره 25
- آل احمد، بسری؛ حجازی، رضوان (1392). ارائه مدلی برای اندازه گیری توسعه پایدار در موسسات آموزش عالی با به کارگیری کارت امتیازی متوازن. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- ایروانی، هوشنگ؛ شعبانعلی قمی، حسین؛ علی بیگی، امیرحسین؛ کلانتری، خلیل و آشتیانی، سیدرضا (1385). الگویی برای تلفیق پایداری در آموزش عالی کشاورزی. مجله علوم کشاورزی ایران، شماره 2، صص 35 تا 47
- ایوبی، فاطمه؛ پورشافعی، هادی و محمدی، عایشه (1392). توسعه پایدار در آموزش عالی با رویکرد توسعه حرفه ای. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- پروین، احسان؛ غیائی ندوشن، سعید و محمدی، شراره (1393). ارائه مدل مفهومی رابطه بین کیفیت برونداد آموزش عالی و توسعه پایدار بر اساس رویکرد سیستمی. فصلنامه پژوهش های رهبری و مدیریت آموزشی، دوره 1، شماره 1
- پورآنتشی، مهتاب (1392). تلفیق پایداری در آموزش عالی: مبانی و چالش ها. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- تجری، مجتبی؛ صالحی عمران، ابراهیم؛ صاحبی، سمیه و امیری، علیرضا (1392). فرهنگ مطلوب دانشجویی در توسعه پایدار. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- جاودانی حمید و مطهره حمزه رباطی. دانشگاه پایدار پویایی برای برزیستی و پایداری. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، دوره 25، شماره 2، 1398، صص 24-63.

- جاودانی، حمید (1399). *بازکاوی مهم‌ترین دگرگشت‌های آموزش عالی و سناریوهای آینده*. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی اجتماعی.
- جاودانی، حمید؛ میلی منفرد، جعفر (1392). *دانشگاه پایدار گذرگاهی برای برزبستی با کیفیت*. مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار، صص 717 تا 726. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی
- حمزه رباطی، مطهره؛ جاودانی، حمید؛ مهاجران، بهناز؛ عباس زاده، میرمحمد و بذرافشان مقدم، مجتبی (1396). *دانشگاه پایدار: پیش‌بایست‌های دست‌یابی به آموزش پایدار*. فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه، دوره 30، شماره 3
- حمزه رباطی، مطهره؛ مهاجران، بهناز؛ عباس زاده، محمد؛ جاودانی، حمید و بذرافشان مقدم، مجتبی (1397). *تحلیل آموزش پایدار بر اساس مدل AHP در آموزش عالی: پژوهش ترکیبی*. فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سال هفتم، شماره اول، صص 19 تا 36
- ذاکر صالحی، غلامرضا (1392). *آموزش عالی در گذار از توسعه پایدار به پسا پایداری*. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- رباط جزی، سرور (1392). *جهانی‌شدن آموزش عالی و توسعه پایدار*. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- رحیمی زرج آباد، علی؛ محمودی، فیروز (1392). *یادگیری الکترونیکی: ضرورت اساسی توسعه پایدار در آموزش عالی ایران*. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- روشن، احمدرضا؛ زمانی، اصغر و سیدابراهیمی، سونیا (1392). *توسعه پایدار، سود سه وجهی و آموزش عالی*. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- ریتز، جورج (1374). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر علمی
- شریف زاده، حکیم‌السادات؛ علمداری، وحیده (1392). *آسیب‌شناسی آموزش عالی ایران از منظر توسعه پایدار*. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- صادقی، مهدی؛ جعفری، پروش و قورچیان، نادرقلی (1392). *رویکردهای توسعه پایدار در آموزش عالی*. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- صالحی، صادق؛ پازوکی نژاد، زهرا (1393). *آموزش عالی و پایداری محیط زیست*. مجله آموزش عالی، دوره 6، شماره 2

- عزیززی، علی؛ عزیززی، مهدی و گراوند، هوشنگ (1392). جهانی شدن آموزش عالی و توسعه پایدار. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- عطایی نژاد، نجمه؛ ملاکی، احمد (1392). مسئولیت اجتماعی دانشگاه ها: رویکردی در جهت توسعه پایدار و مسئولانه در آموزش عالی. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- فهام، الهام؛ رجبی نهوجی، میثم (1393). الگوسازی صلاحیت های اعضای هیئت علمی برای آموزش پایداری با استفاده از تحلیل پویایی های سیستم. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، سال شانزدهم، شماره 64، صص 89 تا 115
- کاظمیان، مهرانه و همکاران (1392). استقرار توسعه پایدار در آموزش عالی، ضرورت داناسازی و تواناسازی. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی.
- کسروی، احمد (1311). آیین. بی جا.
- کمالی، یحیی (1395). روش فراترکیب و کاربرد آن در سیاستگذاری عمومی. فصلنامه سیاست، شماره 3، صص 721 تا 736
- مدهوشی، مهرداد؛ نوروزی، عباسعلی و تجری، مجتبی (1392). جایگاه دانشگاه در توسعه پایدار. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- ملکی نیا، عماد؛ بازرگان، عباس؛ واعظی، مظفرالدین و احمدیان، مجید (1393). شناسایی و اولویت بندی مولفه های دانشگاه پایدار. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، سال 20، شماره 3، صص 1 تا 26
- ملکی، حسن؛ باغدارنیا، مصطفی و اتحادی، الهام (1392). بررسی قابلیت های آموزش توسعه پایدار دانشگاه ها. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- مهدی، رضا (1392). دانشگاه سازگار با محیط ایده آل و لازمه آموزش عالی هماهنگ با توسعه پایدار. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- نیکوکار، افسانه؛ امیری، هلیا (1392). نقش آموزش عالی در دستیابی به توسعه پایدار از دیدگاه نظریه های نوین توسعه. چاپ شده در مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی

- Amaral, L. P., Martins, N., & Gouveia, J. B. (2015). *Quest for a sustainable university: A review. International Journal of Sustainability in Higher Education*, 16(2), 155-172

- Burkert W. (1997). *Impact and limits of the idea of progress in antiquity*. In: Burgen A, McLaughlin P, Mittelstrab J (eds). *The idea of progress*. Berlin: Walter de Gruyter, pp 19 – 46.
- Bury JB. (1932). *The idea of progress*. New York: Dover.
- Comte A. (1893). *The positive philosophy*. 3rd edn. English translation by Harriet Martineau. London: Paul, Trench, Trubner.
- Crombie A. (1997). *Philosophical commitments and scientific progress*. In: Burgen A, McLaughlin P, Mittelstrab J (Eds). *The idea of progress*. Berlin: Walter de Gruyter, pp 47 – 64.
- de Lange, D. E. (2013). *How do universities make progress? Stakeholder-related mechanisms affecting adoption of sustainability in university curricula*. *Journal of Business Ethics*, 118(1), 103-116
- Díaz Sandra et al. (2019). *Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services – unedited advance version*. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. https://www.ipbes.net/sites/default/files/downloads/summary_for_policymakers_ipbes_global_assessment.pdf
- Derrida Jacques (2001), *L'Université sans condition*, Paris: Galilee
- Dlouha, J., Henderson, L., Kapitulčinová, D., & Mader, C. (2018). *Sustainability-oriented higher education networks: Characteristics and achievements in the context of the UN DESD*. *Journal of cleaner production*, 172, 4263-4276.
- Du Pisani, J. A. (2006). *Sustainable development–historical roots of the concept*. *Environmental Sciences*, 3(2), 83 96
- Fischer, D., Haucke, F., & Sundermann, A. (2017). *What does the media mean by 'sustainability' or 'sustainable development'? An empirical analysis of sustainability terminology in German newspapers over two decades*. *Sustainable Development*, 25(6), 610-624.
- Goudsblom, J., Jones, D. M., Indiana, I. I. T. F. W., Jones, D. M., Jones, E. L., & Mennell, S. (1996). *The course of human history: Economic growth, social process, and civilization*. New York: ME Sharpe.
- Leal Filho, W., Raath, S., Lazzarini, B., Vargas, V. R., de Souza, L., Anholon, R., ... & Orlovic, V. L. (2018). *The role of transformation in learning and education for sustainability*. *Journal of cleaner production*, 199, 286-295

- Lélé, S. M. (1991). *Sustainable development: a critical review*. World development, 19(6), 607-621.
- Meadows DH. (1972). *The limits to growth: a report of the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. New York: Universe Books.
- Mebratu, D. (1998). *Sustainability and sustainable development: historical and conceptual review*. Environmental impact assessment review, 18(6), 493-520.
- Meek Lange, M. (2011). "Progress", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/progress/>>.
- Moore, J. (2005). *Seven recommendations for creating sustainability education at the university level: A guide for change agents*. International Journal of Sustainability in Higher Education, 6(4), 326-339.
- Newman, L. & Dale, A. (2008). *Limits to growth rates in an ethereal economy*. Futures, 40, 261-267.
- Nisbet R. (1980). *History of the idea of progress*. London: Heinemann.
- Olawumi, T. O., & Chan, D. W. (2018). *A scientometric review of global research on sustainability and sustainable development*. Journal of Cleaner Production, 183, 231-250.
- Peet R. (1999). *Theories of development*. New York: Guilford Press.
- Rashdall, H. (1895). *The Universities of Europe in the Middle Ages*. Oxford: Clarendon Press.
- Renaut, A. (2002). *Que faire des universités?* Paris: Bayard Jeune
- Schumpeter, J. A., Becker, M. C., & Knudsen, T. (2003). *Entrepreneur In Austrian Economics and Entrepreneurial Studies (pp. 235-265)*. UK Head Office: Emerald Group Publishing Limited.
- So AY. (1990). *Social change and development. Modernization, dependency, and world-system theories*. London: Sage
- Stephens, J. C., & Graham, A. C. (2010). *Toward an empirical research agenda for sustainability in higher education: exploring the transition management framework*. Journal of Cleaner Production, 18(7), 61618

- Sterling, S. (2013). *The sustainable university: Challenge and response*. In *The sustainable university* (pp.43-76). London: Routledge
- Stough, T., Ceulemans, K., Lambrechts, W., & Cappuyns, V. (2018). *Assessing sustainability in higher education curricula: a critical reflection on validity issues*. *Journal of cleaner production*, 172
- Senge Peter M., Bryan Smith, Sara Schley, Joe Laur and Nina Kruschwitz (2008). *The Necessary Revolution: How Individuals And Organizations Are Working Together to Create a Sustainable World*
- Tomislav, K. (2018). *The Concept of Sustainable Development: From it's Beginning to the Contemporary Issues*. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 21(1), 47-74.
- UNDP (2014). *Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*. By the United Nations Development Programme, New York: UNDP
- UNESCO (2015). *Rethinking Education towards a global common good?* Paris: UNESCO.
- Von Wright GH. (1997). *Progress: Fact and fiction*. In: *Burgen A, McLaughlin P, MittelstrabJ, (eds). The idea of progress*. Berlin: Walter de Gruyter, pp 1 – 18.
- Wals, A. E., & Jickling, B. (2002). “Sustainability” in higher education: *From doublethink and newspeak to critical thinking and meaningful learning*. *International Journal of Sustainability in Higher Education*,3(3), 221-232.
- World Bank (2019). *The Changing Nature of Work*. World Development Report: The Word Bank Washington
- Worster, D. (1994). *The wealth of nature: environmental history and the ecological imagination*. Oxford University Press
- Wright, T. S., & Wilton, H. (2012). *Facilities management directors' conceptualizations of sustainability in higher education*. *Journal of Cleaner Production*, 31, 118-125.

Critical review of Iranian studies in the field of sustainable higher education

Abstract

The purpose of this article is to provide a critical review of Iranian studies about sustainable higher education based on two paradoxical paradigms about sustainability. This research has been carried out using a qualitative method in two steps. In the first step, after searching in scientific sources and databases, 30 articles were selected which include the concepts of sustainability, sustainable development, and sustainable higher education. In the second step, in addition to conceptual classification, the concepts have been analyzed quantitatively as well. The findings of this theoretical and contextual study recognize the paradox between two approaches about sustainability that can lead to two heterogeneous paths of sustainable higher education. It is noteworthy to mention that most Iranian studies had been unable to recognize these two paradoxical concepts. Such defects could lead, among other things, confusion in the conceptualization of sustainable higher education based on theoretical concepts and practical experiences that could finally pervert generations to come.

Keywords: Civilization, Progress, Development, Sustainable Development, Sustainability, Sustainable Higher Education